

Մկրտում Առաքելան	55
Վարդան Շիրմազանեանց	10
Ալէքսան Տէր Յակովբեանց	100
Ղազար Մելիք Բարաշանեանց	7
Մահտեսի Ալէքսան Մահտեսի Պետրոսեան	10
Ասրի Մ. Պետրոսեանց	150
Մարգար Նազար Բէկեանց	10
Ալէքսան Սարգսեան Բժշկեանց	15
Յարութիւն Հայրապետեան	10
Դանիէլ Գրիգորեան	7
Զարարիա Իսահակեան	4
Ղունկիանոս Գալստեան	5
Նիկողայոս Մելիք Բարաշանեան	10
Համարձում Տէր Յովսէփեան	50
Սարգիս Մովսէսեան	20
Յարութիւն Գորոյեանց	5
Յակոբ Ճանիեանց	50
Կարապետ Յակովբեան	2
Գալուստ Նիկողայոսեան	2
Թովմաս Ա. Մահտեսի Անանեանց	20

Գումարն 2792

« ՈՐ ՈՒՆԵՏԻ ԱԿԱՆՁՍ ԼՍԵԼՈՅ՝ ԼՈՒԻՑԷ »

Պ. Սկայրդէ՛ :

Մշակ լրագրի 33 թուոյն մէջ կարդալով ձեր տխուր զիտողութիւնները Լջմիածնայ նորակառոյց Ղեմարանի բացման ու Վրազրի մասին՝ իրաւն ասեմ ես ես տխրեցայ. բայց չկարծես թէ այն զիտողութեանց ճշմարտութեանը համար, ոչ հապա անհնարին ցաւ տուաւ սրտիս այն՝ որ քո խորհրդածութիւնները կծու երգիծաբանութեամբ զեղուն ու ահաղձուն լինելով՝ օտարազգւոյ համար նոյն իսկ չէին ներելի, թող թէ Հայու մը համար, մանաւանդ Սկայորդի անուամբ կնքուած Հայու մը. . . .

Զեր այդ սկայական կամ որ նոյն է հսկայական յարձակման թզուկի մը ըրած աննշան շարժումէն կամ խլրտումէն անզօր եղածը ձեզ հասկացնելու համար, նա մանաւանդ աչքիդ առջև պատկերացնելու համար հոգւոյդ անբարեխնդրութիւնն ու կրից սաստկութիւնը, զոր բնականապէս թշնամական կիրքով լեցուած մարդը ինքնին չտեսներ, գրիչս առի ըրած խորհրդածութիւններդ քննելու, թէ և անոնք աւելի արհամարհանաց արժանի էին քան եթէ քննութեան: Մէկ զխաւոր պատճառն ալ այն է՝ որ մեր միամիտ աղջայնոց ցոյց տամ թէ իրենց որդւոց համար վեցամեայ աշխատանքով պատրաստուած հոգւոր կերակրոյն (իմա Ղեմարանին) մէջ սիրտ խառնող սկայական ծանձ մի ընկած է, որպէս զի տակաւին չբացուած Ղեմարանին վերայ բզզող ու տզզող ծանձերէն զգուշանան:

Եւ, զգուշանան մեր խեղճ ազգայինք զորս վարձուած գրիչներ կամ անգործ թուղթ մրողներ, « Եզգին աչքը կբանամ ասելով՝ կառաջնորդեն ի մոլորութիւն մտաց և յանտարբերութիւն, գործունեայ անձանց վերայ կուզեն յուսահատութիւն բերել, մինչդեռ ոչ եթէ Ղեմարանի մը կառուցումը, այլ նոյն իսկ փոքրիկ զիւղական դպրոցի մը, որ և իցէ ազգաշահ ձեռնարկի մը սկզբնաւորութիւնը, հարկ էր նոցա խրախուսել փոխանակ մտացածին թերութեանցը վերայ ծուռութեամբ խորհրդածութիւններ զգայուելու:

Եւ նախ՝ շատ անտեղի է առաջին զարմանքդ, զոր ունեցած ես պատուէի Ղեմարանի (մարդ կարծեցիր Ղեմարանը) Վրազրին Պօլիս տպուելուն վերայ և ու

նիրաւ հետզհետէ յայտնած տարակոյս-
ներդ՝ քանի որ այն Օրագիրներէն միւսնոյն
ժամանակ յուղարկուած են թէ ի Պօլիս՝
և թէ ի Ռուսաստան կարևոր եղած ան-
ձանց *)։ Ահա թէ Սկայորդայ գո-
յութեան վերայ Լճմիածինը տարակու-
սած է՝ որ նմին չէ յուղարկած. նա մա-
նաւանդ ի՞նչ հարկ կայ այդ ծրագիրները
բաժանելոյ կամ ի՞նչ վնաս նախ Պօլիս
տպագրուածէն։ Եւ մի թէ Պօլսոյ Աղ-
դայինք մտաւոր զարգացմամբ աւելի ստո՞ր
են Ռուսաբնակ ազգայիններէն, և անկա-
րօղ յերևան հանելու այն անյարմար
կէտերը՝ զորս դու հօկայական աչօք տե-
սեր ես։ Եւ եթէ ձեզ պէս բոլոր Ռու-
սաստանի ազգայինք ևս իրօք տեսեր են
անյարմար կէտեր յառաջ քան Ղ'եմարանի
բացուիլն, մի թէ ձեր կարծիքով՝ Ղ'եմա-
րանի բացումը պիտի խափանե՞ն։ Մնա՞լի
խորհրդածութիւն. . . .

Ինչո՞ւ համար այդչափ ծանր քննու-
թեան արժանի կտեսնէք, պարոն, Լճմի-
ածնայ Ղ'եմարանին Օրագիրը. եթէ միայն
անոր համար՝ որ կտարակուսիք թէ անով
ձեր և ձեզ նման սմանց յոյսը անկատար
կմնայ և Ղ'եմարանը չկրնար իբր աղէի-
ոս սկզբնապատճառ վնել Ռուսոյն Գարո-
ւայասպանի, ինչպէս որ կասէք յօդուա-
ծիդ մէջ, աւելորդ է տարակուսիլդ. վասն
զի ամենայն ձշմարիտ Հայ իրաւունք ունի
կարծել ու հաւատալ ևս թէ՛ արդարեւ
այն Ղ'եմարանը ասկից համառօտ Օրա-

գրով ևս կարող է հասնիլ իւր նպատա-
կին՝ զոր դուք չէք կամեցած հասկանալ,
և իրօք Ռսկեդար կլինի մեր ազգայնոց հա-
մար եթէ անթերի խնամօք աւանդուե-
լով Օրագրին մէջ նշանակուած առաք-
կաները՝ ելնեն ուսումնական ու լեզուա-
դէտ կուսակրօն եկեղեցականներ, յորոց
եթէ ի հնումն սկիզբն առաւ Հայկական
գրականութեան ծագումը, պատճառ մի
չկայ ինորումս տարակուսելու թէ՛ կարող
է դարձեալ գրականութիւնը նոցա ձեռ-
քով ընդունել վերականգնութիւն,
ուստի և բոլորովին աւելորդ զարդ են
պարբերութեանդ վերջը կանգնած զար-
մացման ու հարցման եկամուտ նշանա-
յոյցները, որոնք անշուշտ աւելի արժանի
են Զանդ Գնդ-Նէան քան թէ Լճմիածնայ
Ղ'եմարանին Օրագիրը։

Զեր առ ժամս նկատած առաջին ան-
յարմար կէտը այն է՝ որ իբր թէ մեզ այժմ
այնչափ կուսակրօն եկեղեցականներ հար-
կաւոր չեն՝ որչափ ուսեալ քահանաներ,
որոնք ժողովրդեան մէջ գտնուելով կա-
րող են խմանալ ըստ ձեզ՝ նորա պիտոյքն
ու ցաւերը ելն։ Եւ որովհետեւ ձեզ հա-
մար մեծ մխիթարութիւն չէք համարում
կուսակրօն եկեղեցականներ ունենալը ազ-
գին մէջ, ես ձեր սրտին մխիթարութիւն
տալու համար կհրաւիրեմ Օրագրին 12րդ
յօդը ուշի ուշով ընթեռնուել կրկին և
գտնել լիուլի մխիթարութիւն։ Գորա մէջ
ասուած է որ « ուսումնաւարտ աշա-
կերտք կարող են լինել առ հասարակ եկե-
ղեցական և նոյն իսկ ուսուցիչ »։

(*) Ինչպէս Արարատայ ընթերցողք կ'իշխն՝
յիշեալ Օրագիրը այլովքն հանգեր՝ արդէն
հրատարակուած է Ամսագրոյս մէջ. Ծ. Խ.

Եւ մի թէ կարելի՞ բան է Ղ'եմարանէն
ուսումը աւարտած որ և է աշակերտը բըւ-

նութեամբ ընդունել ի կուսակրօնութիւն. չեմ կարծեր թէ դորա Վ. Ե. Հիմնադրին նպատակն լինի Ազգին մէջ յակամայից բռնադատեալ բազմութիւ կուսակրօն եկեղեցականներ տարածել: Դուք այդպէս կը կարծէք, ինչպէս որ կերելի ձեր գրութեան իմաստէն, իսկ թէ ի՞նչ բանի վերայ հիմնելով, այդ ինձ, գուցէ և ձեզ իսկ անյայտ է. ինձ յայտնի է այն՝ որ Հայկական գրականութիւնը անկորուստ պահպանելու ու բարդաւած վիճակի մէջ հաստատուն ունելու համար, նա մանաւանդ Լ. Չմիածնայ Մայր Աթոռոյ պատուոյն ու փառացը, վիճակաց քահանայից ուսումնասիրութիւնը արծարծելու ու Վարդացայ յառաջադիմութեանը երնայատաւելու համար, ոչ եթէ այժմ, այլ միշտ հարկաւոր ճանչցուած են բարեկիրթ և ուսեալ կուսակրօն եկեղեցականներ: Այս զիտաւորութիւնը ու կարծիքը միայն Չ. Էդորգ Վ. Վ. Ե. հաւանաւ Կաթողիկոսը չէ ունեցած, զոր և յաջողութեամբ մտադիր կերելի ի դուրս հանել, հապա Ներսէս ու Մատթէոս նախորդ Կաթողիկոսներն ևս կրկնած են, որոնք չգիտեմ թէ ինչ պատճառաւ իրենց մտադրութիւնը իրագործել չեն կարողացած: Ինչպէս և իցէ, աւելի հաւանական չէ՞ արժանաւոր կուսակրօն եկեղեցականներէն յուսան՝ է ըստ իս՝ Հայոց լեզուի ու գրականութեան պահպանութիւնը քան եթէ քահանաներէն, որոց համար դուք ինքնին կվկայէք թէ զբաղուած են ժողովրդեան պիտոյքներով. ապա ուրեմն դժբա աւելի յարմար և ընդունակ են ժողովրդեան բարոյական ու հոգեւոր պիտոյքը հոգալու քան կուսակրօնից պէս վանքը փակուած մատենադրու-

թեան հետեւելու և ձեր ցանկացած Ոսկեդարը նորոգելու *):

Ասով միտք չունիմ բնաւ ձեզ հակառակելու թէ մեր ազգին հարկաւոր չեն ուսումնական քահանաներ, ընդ հակառակն ևս այն կարծիքէն եմ՝ թէ ոչ միայն քահանաներ, այլ նաեւ բանիբուն վարժապետներ, աչքաբաց վաճառականներ, ուսումնագարը աշխարհականներ պատրաստելու համար առանձին առանձին դպրոցներու անհրաժեշտ պէտքը ի վաղուց հաւե զգալի եղած է մեզ համար. միայն ասոր համար հարկաւոր չէ մտիթարութիւն չհամարիլ կուսակրօնից համար պատրաստուած ճ'եմարանը ու ծանր քննութեան հարկ չէ ենթարկել անոր Օրագիրը, որ իւր համառօտութեամբն ևս իւր օգուտները կրնայ արտադրել Լ. Չմիածնայ համար աշխատասէր Միարանութիւն մի, վիճակաց համար բարեկիրթ Հովիւներ, եկեղեցեաց ու ժողովրդեան համար ևս բարոյական և հոգեւոր դաստիարակներ պատրաստելով:

(*) Մոսկւացի Պ. Սկայորոզին եթէ կամաւ չէր կուրացած, անշուշտ կտեսնէր Թեմական Դպրանոցները, որք Եկեղեցւոյ համար քահանաներ պատրաստելոյ ընդհանուր պարտաւորութիւն ունին. ուրեմն քահանայք պատրաստելոյ միջոցները արդէն ի պատրաստի են և հետզհետէ կարգիւնաւորուին:

Սմին նման՝ Պ. Սկայորոզոյ միտքը չէ դորած կուսակրօն եկեղեցականաց մեր Ազգի մէջ ունեցած բարձր և նուիրական գիրքը և պարտաւորութիւնքը հասկանալու ուստի նա և չէ կշռած կամ կշռել չէ իմացած նոցա (կուսակրօն եկեղեցականաց) բարոյական և մտաւորական զարգացմանց կամ կառողմանց ի վերին գերազանց կամ արժանաւոր աստիճանի մէջ գտնուիլն վսեմ՝ անհրաժեշտ և բազմօգուտ լինելու Թ. Խ.

Հոգ չէ Վանքի մէջ մնալը Վարդապետին ու ըստ տէրութեան կանոնաց քաղաքին մէջ բնակուելու իրաւունք չունենալը, որ նորանշան լոյս է ինձ համար, բաւական է որ աշխատասիրութեան, ազգասիրութեան, անարատ բարոյականութեան ըսկըզնական հիմունքը ընդունած լինի Ղեմարանէն:

Չեր երկրորդ կէտն քննելէն յառաջ կ'ընդրեմ փոքր ինչ ականջ դնել իմ հետեւեալ խորհրդածութեանը, որ գուցէ մեզմէ քո ազգային հոգեւոր Ղեմարանին վերայ ունեցած տխուր գաղափարը և քեզ հետ ի միասին ազգայինք ևս խտտապահանջ չլինին յանչափա հայկական Ղեմարանէ: Այտն ալ ինքնիրեն կ'ըսուի:

Եթէ ձեզ յայտնի է մեր ազգին այժմեան մտաւոր ու բարոյական զօրութիւնը, ժողովրդեան ու վանօրէից նիւթական հարստութեան չափը, ուրեմն գլխովին անխոհեմութիւն է սպասել որ Հայաստանը կամ Լճմիածինը իւր ներկայ չափաւորութեամբը կարողանայ ազգին ընդհանրութեան համար այնպիսի կատարեալ Ղեմարան մի նուիրել, ինչպէս որ ունին ուրիշ հարուստ ու հզօր սղգերը, որոնք նոյնպէս ի սկզբան ի հարկէ մեզ պէս 23 դուցէ և պակաս առարկաներով սկսած են իրենց Ղեմարանին ընթացքը և փոխանակ ուսուցչականներու՝ շատացած են թիւը և վարժապետներով և ժամանակը հեռացնել ի դուրս հանած է կատարեալ գիտնական անձինք՝ հմուտ աշխարհական ու եկեղեցական բարձրագոյն գիտութեանց, որոնք հեռացնել ուսուցչական տութեան, մագիստրատութեան և ինտիտ-

դանները*) ընդունել են: Ուրեմն պէտք չէ երեւակայէք, պարոն, թէ ձեր և մեր Մայր Լճմիածինը պիտի կրնայ պարծիլ իսկըզբան թէ ամենայն ուսմամբք և դիտութեամբք զարգարուած անսղիւս կուսակցութեան եկեղեցականներ պիտի արձակէ Ազգիս լծութեան, և պահանջին ա, ինչպէս վերը ասացի, անխոհեմութիւն է. խոհեմութիւնն այսպիսի ժամանակ ըստ իսխրախոյսն է ու ձեռնտուութիւնն: Չորօրինակ, տարակոյս չկայ որ կարօտ պիտի լինի նա զառաջինն քաջահմուտ ուսուցչաց՝ քանի որ ուսուցման ազգասերները զրով Հայաստան, Հայրենիք, Յասարակիւն-Լիւն կպտան, իսկ եթէ հարկաւորի հայրենեաց յառաջադիմութեանը համար փոքրիկ ծառայութիւն մի նուիրել, զիցուք թէ ուսուցչութիւն կամ ուսուցչական տութիւն, դերը կ'իյնան, 1000, 2000, 3000 մանէթներ կ'պահանջեն, կամ թէ ձեզ նման սիրելի, եթէ ծանր լծուի ձեզ, յանօգուտս հեռուէն անյար-

(*) Մի՞թէ այսպիսի տիտղոսներ միայն կարող են ուսուցչաց և առ հասարակ մարդկութեան կարեւոր կըստ արժանաւորութիւնքը կշռել և երաշխաւորել: մի՞թէ այսպիսի տիտղոսները ունեցողներ միայն ուսումնականապէս և գործնականապէս գիտեն ամեն կամ շատ բան և կարեն ըստ արժանեցնել զաստիճանը: և մի՞թէ այսպիսի տիտղոսները կրողներ միայն համալսարան (մասնաւորելով մեր խօսքը) քաջ գիտեն և կարեն մի ուսումնարան կամ ձեմարան կառավարել և արդիւնաւորել . . .

Բարեւ, թողուցէք որ տիտղոսաւորելը՝ տիտղոսներով պարծնանալ իսկ մեր երկուն և բարձուն ուսումնարան և բարձուն լծուի միայն: Մեզ տիտղոսաւոր անձինքը հարկաւոր չեն . . . Գործող մարդիկը մնալով և գտնելով: Ե. Ե.

մայր կէտեր կնշմարեն, Ժանը բնիկ-նշիկ կտեղան նորա ճամբարանին վերայ, կարծելով թէ՛ սնուտի դատարկաբանութեամբ Ազդին կամ Աջմիածնայ օգուտ մը կը հասցընեն:

Չին մտածեր թէ՛ ինչպէս որ նաւապետ մը իւր նաւը ծովի ամեհի արեաց մէջ թողցընելէն յառաջ ճարտար նաւաստիներ, գործունեայ զեկավարներ ու ամենայն պարագայքը կպատրաստէ, որ անակնկալ փորձութեանց, ծովային յիլուդակաց, յանկարծական փոթորիկներու առաջը կարողանայ առնել. այսպէս մեր Ազգին և Ակեղիցւոյ Հոգեւոր Պաշտօնը և Տէրը ըստ չափու կարեաց հոգացած պէտք է լինի իւր դժուարաքիւրտն ջանիւք հիմնարկած ճամբարանին ուսումնական ու տնտեսական պիտոյքը անթերի լեցընելու և իւր բարեսէր նպատակին հասնելու, որ է ճշմարիտ լուսաւորութիւն Առաքելոսն Ակեղիցւոյ Ազգիս և պայծառութիւն Հայաստանայցս Ս. Ակեղիցւոյ: Տացէ՛ Տէր յաջողութիւն:

Եւ որովհետեւ ձեր վերջին բարեմաղթութիւնն ալ հսկայական է իւր երգիծաբանական զօրութեամբը, կներէք ինձ ևս բարեմաղթել ձեզ համար, որ եթէ երբ և իցէ ընդունիք այս ճամբարանի մէջ ճարտասանութեան ուսուցչապետութիւնը, որոյ մէկ ճիւղին մէջ, և յանուանէ Արգիծաբանութեան մէջ առանձին քանքար ունենալով կցուցընէք, շատ լաւ կընէք, որովհետեւ այդ առարկան պակաս երևցաւ Երազմիկի մէջ. դուք զայն ընդունելով նախ՝ 23 առարկան 24 ըրած կընիք, երկրորդ՝ մէկ ուսուցչապետ աւելի կընի ճամբարանի մէջ, և երրորդ՝ անյարմար

կէտերը — Ժանը բնիկ-նշիկ ի բաց թողլով՝ ազգայնոց միտքը պղտորելէն գուցէ ձեռնթափ կընիք: Եւ ժամն այսչափ:

«Որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ,»:

Ի Վ. Ե. Ե. Ե. Ե. Ե.

ՀԱՅԳՈՐԴԻ.

Այո՛ւսամբ որ՝ այս նամակէս Պ. Մշակ ևս կհասկանայ և կընդունի իւր բաժինը:

ԵՐԿՍԵՌՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԷԼԱԼԻ.

Մեր ազգայինք՝ զանազան գաւառներ ցրուած լինելով՝ ենթարկուած են և զանազան փոփոխութեանց, բայց որովհետեւ իմ նպատակ է քաղաքիս երկսեռ ուսումնարանաց վերայ մասնաւոր խօսիլ, վասնորոյ կուղղեմ գրիչս նորա վերայ.

Թէլաւ՝ բաղկանալով Հայերից 800 տուն հասարակութենէ՝ ունի երկու հոյաշէն ուսումնարան որոց մինը՝ կանուանի Աւարդանեան Ուսումնարան արական սեռի, իսկ միւսը Գայիանեան Ուսումնարան իգական սեռի, որք ունին անշարժ կալուածք՝ որ կօժանդակեն տարիկան 700 ից ց 1000 ուսուցիչ:

Բնակիչներէն՝ ո՛չ որ չզիտէ հայերէն խօսիլ և գրել բացի քահանայից և . . . այլ կխօսին ամենեքեան վրացերէն, կղրեն ամենեքեան վրացերէն. թէեւ ժողովրդականք ունին ըստ բաւականին ջերմեանդութիւն առ եկեղեցին, (ինչպէս ամայս 2ին երկու ընկեր փարթամ վաճառականք՝ Աղայ Գասպար տէր Սարգսեան և Աղայ Գասպար Մըղղեանց նախնիքին տեղոյս սուրբ Գէորգ աւագ եկեղեցւոյն՝ Մոսկովից բերել տուած մի արծաթեայ ոսկեղօծ ականակուռ սաղաւարտ, մի ոսկեթել կերպասեայ խաս շուրջաւ, ի նոյնոյ՝ սեղանի ծածկոց, մի փոքր ուրար և երկու ուրար, և երկու կապտագոյն ծաղկեայ ատյաս ժամաշապիկ, ընդ ամենի արժողութիւնն է չորս հարիւր ուրլի): Բայց եթէ այս ջերմեանդութեան համաձայն ունենային խօսիլ և գրել հայերէն և եկեղեցական ժամասացութիւնը հասկանալ ըստ կարելոյն, ո՛հ, յայնժամ՝ ո՛րքան գերազանց պիտի գտնուէին և նախանձելի բարեպաշտական գործովք. բայց այս կողմանէ բոլորովին զուրկ են, և սոյնգումակ